

ноші, на які вказував свого часу Юркевич, і зреалізувати те завдання, яке він ставив перед філософією. Однак, по-перше, Юркевич мав на увазі вади не окремих форм матеріалізму, а матеріалістичного світогляду як такого. І, по-друге, серйозний аналіз діалектичного матеріалізму як філософської системи ще попереду. Критичні аргументи Юркевича тут можуть бути у нагоді. Так само і його аргументи на користь "ідеального світоспоглядання", безумовно, стануть у нагоді кожному, хто прагне осмисленого життя. шукає цілісного світогляду, розумного пояснення природних і духовних явищ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вышеславцев Б.П. Этика преображенного эроса. М., 1994.
2. Лосев А.Ф. Философия, мифология, культура. М., 1991.
3. Спиноза Б. Избр. произв. М., 1957.
4. Тихолаз А.Г., Запорожець М.О. Історичні уроки однієї суперечки (П.Юркевич проти М.Чернишевського) //Філософська і соціологічна думка, 1992, N7.
5. Юркевич П. Вибране. Київ, 1993.

Гнатенко П.І.

(Дніпропетровськ)

ПРИНЦИПИ ВІДНЕСЕННЯ ФІЛОСОФСЬКОЇ СПАДЩИНИ МИСЛИТЕЛІВ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Розвиток культури в різних регіонах планети обумовлюється різноманітними факторами. Від останніх залежить характер, рівень та специфіка її функціонування. Існують як загальні, так і специфічні особливості розвитку культури. Наявність загальних закономірностей свідчить про єдність людської культури. Проте ця єдність є діалектичною. Вона включає в себе відмінність, що виявляється у формі відмінностей культури одного народу від культури іншого. Інакше кажучи, ця відмінність виявляється у формі

національної культури. Таким чином, загальнолюдське, дучи спроектованим на буття окремого народу, творить розмаїття культур різних народів.

Складовими національної культури є різноманітні елементи. Серед них одним з найважливіших є філософія, котра акумулює в собі як загальнолюдські, так і національно-специфічні риси культури. Вона виступає методологічною основою розвитку культури в цілому. Саме філософія акцентує на необхідність взаємозв'язку та взаємозалежності різноманітних культурних процесів.

Філософські принципи взаємозв'язку та взаємообумовленості потребують розглядати розвиток різних національних культур у їх взаємозв'язку та взаємодії. Культура різних народів розвивається не ізольовано, а у взаємодії та взаємовпливах, хоча при цьому зберігає свою самобутність, що дає можливість говорити про феномен національної культури.

Подібні закономірності характерні і для розвитку філософії як складової культури. Звичайно, в розвитку світової філософської думки діють свої закономірності, що переломлюються в явищах культури окремих народів. І це дає підставу твердити про існування національної філософії: німецької, французької, російської, української, англійської.

Проблеми розвитку національної філософії були в центрі досліджень Д.Чижевського. Розглядаючи взаємодію світової та національної філософії, Чижевський, виходячи з діалектики загальнолюдського та національного, аналізує єдність та відмінності національної філософії та світової. При цьому він розглядає це взаємовідношення з позицій діалектики абсолютної та відносної істини. Чижевський підкреслює, що, коли національна філософія вбачає в собі реалізацію абсолютної істини, вона стає помилковою, стає на хибний шлях. Національна філософія, якого б значного рівня вона не досягла, не зможе реалізувати в собі абсолютної істини.

Розвиток національної філософії підпорядкований закономірностям, властивим світовій філософії. "Лінії філософічного розвитку, - пише Чижевський, - в різні епохи, так би мовити, проходить через різні країни, через різні

нації. Іноді лінія філософічного розвитку кілька разів повертається до тієї самої нації, іноді проходить через неї лише один раз. Таким чином, окрема нація в певні моменти репрезентує історичну сучасність - іноді разом з іншими націями, а іноді й сама¹.

Чижевський, характеризуючи національну філософію, підкреслює, що їй властиві переважно три моменти. Першим з них є форма вияву філософських думок. Другим таким моментом виступає метод філософського дослідження. І, на-решті, третій критерій, що властивий національній філософії, є будова системи філософії, "архітектоніка", зокрема становище і роль у системі тих або інших цінностей. Аналізуючи ці три критерії, Чижевський робить висновок, що форма вияву філософських думок є зовнішньою рисою національної філософії. Найбільш суттєвим, на думку Чижевського, є наївність та побудова філософської системи, а також місце в системі тих або інших цінностей. Розглядаючи під цим кутом зору українську філософію, він приходить до помилкового висновку про відсутність в Україні, як і в інших слов'янських країнах, видатних філософів. "Коли ми говорили, - пише Чижевський, - що лінія філософічного розвитку переходить із країни до країни, то це твердження не торкалось ані України, ані інших слов'янських народів, бо ще не траплялось в історії розвитку філософії, щоб "великий філософ" чи то українець, чи представник якоїсь іншої слов'янської нації утворив синтезу світового значення. "Світового значення", себто яка була б вихідним пунктом далішого філософічного розвитку філософії в світовому масштабі².

далі. "Тому ми знаходимось у досить скрутному становищі. коли захочемо схарактеризувати українську філософічну думку, бо ми можемо з повною певністю сказа-

¹ Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. - Мюнхен, 1983

С. 1

² Там же. - С.12.

ти, що маємо тут справу лише з початками і наміченням думок, які можуть бути розвинені в дальшій філософічній творчості українських мисленників майбутнього¹. Слов'янській, зокрема українській, філософії, як твердить Чижевський, треба ще чекати на свого великого філософа. На думку Чижевського, Сковорода - це філософ без системи, а тому говорити про світове значення його творчості не правомірно.

Теза про відсутність української філософії досить поширена у філософській літературі. Тих мислителів, що жили в Україні, відносять або до російської, або до польської культури.

Історична доля України склалася трагічно. Вона майже не мала своєї самостійності, державності. Розділена на західну та східну, Україна перебувала під владою Польщі та Росії. Її культура була частиною польської або російської культури, а представники української культури репрезентували російську чи польську культуру. Державотворчі процеси, що відбуваються в Україні, актуалізували проблему української національної культури, а також питання про принцип віднесення філософської спадщини мислителів до національної культури.

Мова йде не про розподіл спадщини видатних представників культури між Україною, Росією та Польщею. Проблема ця досить складна і суперечлива. Вона включає в себе різні аспекти, психологічні, ідеологічні, політичні, вимагає подолання усталених стереотипів та установок. Культурна спадщина мислителя повинна розглядатись в контексті розвитку національної культури, в контексті взаємодії української національної культури з культурами тих народів, з якими історична доля звела Україну. Саме такий підхід дає можливість найбільш об'єктивно підійти до розв'язання цього питання.

Навіть у читача неупередженого виникає питання, чому в літературі до цього часу зустрічаємо твердження про те, що

¹ Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. - Мюнхен 1983 - С.13.

Сковорода та П.Юркевич - російські філософи, представники російської національної культури, а С.Оріховський є представником польської національної культури. Подібних прикладів можна навести чимало. Від опонентів інколи можна почути, що такий розподіл не має суттєвого значення і є не що інше, як вияв націоналізму. З такими думками згодитись не можна.

Наголошую ще раз, цю проблему слід розглядати в контексті розвитку національної культури. Якщо ми визнаємо феномен української національної культури, тоді ми повинні визнати і видатних представників цієї культури. У даному випадку мова йде про філософську спадщину як елемент культури та про представників української філософської думки.

Чому Чижевський заперечував наявність серед слов'янських народів, зокрема українського, видатних філософів? Тому, що вихідна методологічна теза Чижевського була хибною. Він, як відомо, керувався думкою, що наявність національної філософії обумовлюється наявністю філософських систем у творчості мислителів. Але своєрідність української філософії, на відміну від західноєвропейської, полягає в тому, що в ній акцентувалась увага не на побудову систем, а на розгляд екзистенціальної проблематики, внутрішнього світу людини. Звідси ж поширення в українській національній культурі "філософії серця", яка була значною мірою репрезентована П.Юркевичем, хоча ці ідеї зустрічаються у творчості професорів Києво-Могилянської академії, Сковороди, пізніше у творчості Куліша та Гоголя. Таким чином, екзистенціальні мотиви є провідними в українській філософській думці, що, як відомо, виступають одним з суттєвих елементів української національної культури. Саме так потрібно розглядати філософську спадщину України минулих епох.

Серед принципів, що визначають приналежність філософської спадщини мислителів до національної культури, треба виділити принцип самоідентифікації. Він є важливим, суттєвим принципом, за яким можливо віднести того чи іншого мислителя до певної національної культури. Проте цей принцип не є визначальним, таким, що виступає єдиним

критерієм, потрібно враховувати різноманітні аспекти творчості мислителя. Наприклад, С.Оріховський неодноразово декларував своє українське походження, підписував листи як українець чи русин. Відносно того, що листи, як і твори, писались Оріховським польською мовою, він пояснював тим, що Україна перебувала під владою Польщі. Візьмемо іншого представника української культури - Г.Сковороду. Ні в листах, ні у творах Сковороди ми не зустрічаємо посилення на його українське походження. Очевидно, ця проблема для Сковороди не була такою актуальною, як для Оріховського, внаслідок різних історичних умов та середовища, в яких проходило життя та творчість цих мислителів.

Серед інших чинників, що можуть визначити належність мислителів до тієї чи іншої національної культури, певне значення мають місце народження та проживання. Але й ці фактори не є переконливими. Місце народження не може бути підставою для зарахування мислителя представником певної національної культури. М.Бердяєв народився в Києві, двадцять шість років прожив в еміграції, але він російський філософ. Тоді як його рідний брат, який теж народився в Києві, український поет. Багато письменників, художників, філософів та інших діячів культури довгі роки жили поза межами своєї батьківщини, але їхня спадщина залишилась частиною культури того народу, який народив цих мислителів.

У філософській літературі, присвяченій творчості П.Д.Юркевича, стверджується, що він був російський філософ. Це твердження зустрічається в джерелах як минулих років, так і нині. Як відомо, Юркевич народився в Полтавській губернії, навчався і працював у Києві, а останні тринадцять років свого життя прожив у Москві, де і помер. На підставі яких факторів Юркевича вважають представником російської культури? На основі того, що із сорока семи років, які він прожив, тринадцять припадають на московський період його діяльності? Усі свої філософські праці Юркевичем були написані в Києві. Як говорилося уже, тут він виховувався, працював. При з'ясуванні цієї проблеми, як багатьох подібних, певну роль до цього часу відіграють ідеологічні та політичні чинники. Україна входила до складу

Російської імперії, і все те, що створювалось в імперії, вважається російським, продуктом російської культури. Залишки імперського мислення збереглися до наших днів.

Серед учнів Юркевича, в московський період його діяльності, був видатний російський історик В.Ключевський та видатний російський філософ В.Соловйов. Збереглися їхні спогади про Юркевича. Це листи Ключевського, а також стаття В.Соловйова "О философских трудах П.Д.Юркевича".

В одному з листів Ключевський пише (цитую мовою оригіналу): "У нас наконец читает Юркевич. Переташили-таки его из Киева, к досаде Киевской академии. Ведь он был *ее* украшением"¹.

Описуючи зовнішність Юркевича, Ключевський продовжує: "На кафедру всходит маленький человек, смуглый, вовсе не с маленьким лицом, замечательно широким и выдавшимся ртом лет 35-ти, в густых синих очках, с перчаткой коричневого цвета на левой руке, раскланивается так медленно и, не садясь, стоя, начинает говорить экспромтом с сильным хохлацким акцентом"². (Підкреслено мною. - П.Г.).

В.Соловйов, аналізуючи одну з головних праць Юркевича "Сердце и его значение в духовной жизни человека", зазначає, що у своїй статті "Юркевич высказывает и развивает свои основные воззрения, и, как легко видеть, в этих воззрениях открываются не только его теоретические убеждения, но и духовный характер"³. (Підкреслено мною. - П.Г.).

Саме в цій статті Юркевич розвиває вчення про "філософію серця", що є домінантою української духовності. У ній він розкриває не тільки свій духовний характер, але й характер українського народу.

Тут ми підходимо до аналізу одного з найважливіших принципів - віднесення філософської спадщини мислителів

¹ Ключевский В.О. Из писем П.П.Гвоздеву // Юркевич П.Д. Философские произведения. М., 1990. - С.530.

² Там же. - С.530.

³ Соловьев В.С. О философских трудах П.Д.Юркевича // Юркевич П.Д. Философские произведения. М. 1990. - С.567.

до національної культури. Це відображення у творчості мислителя рис національної психології. Ілюстрацією цього принципу може бути творчість Юркевича. Суб'єктивно Юркевич не ставив у своїх філософських творах за мету відображення рис психології українського народу. Він був блискучим знавцем античності, німецької класики. Як видатний історик філософії Юркевич у своїх працях розглядає закономірності розвитку історико-філософського процесу, формування різних течій у світовій філософській думці. Але об'єктивно, вихований на традиціях вітчизняної культури, він відобразив у своїй невеликій за обсягом, але глибокій за змістом праці суттєві риси української духовності. Юркевич продовжує традиції Києво-Могилянської академії, Сковороди. Як уже зазначалося, така риса української духовності, як "філософія серця", бере свій початок у творчості професорів Києво-Могилянської академії і отримує розвиток у творчості Сковороди. Сковорода репрезентує в собі національний тип мислителя, відображаючи у своїй творчості характерні риси української ментальності, суперечливу сутність українського національного характеру, і тому він є глибоко національним мислителем, спадщина якого належить українській культурі, таким як Л.Толстой і Ф.Достоевський відносно культури російського народу.

Серед інших принципів потрібно відмітити таку особливість, як мова творів мислителя. Постає питання: чи може мова, якою писав філософ, бути критерієм причетності до тієї чи іншої національної культури? До певної міри так. Але мова не може бути тут вирішальним фактором. Юркевич писав твори російською мовою, а частина його щоденника написана німецькою мовою. Російською мовою писав свої твори Гоголь. Твори Оріховського написані польською мовою. У певні історичні періоди в Європі існувала традиція писати латинською мовою. Данину цій традиції віддали професори Києво-Могилянської академії.

Українська культура розвивалася в тісному взаємозв'язку з російською та польською культурами, а також культурами інших народів. Тому в історії культури нашого народу були мислителі, які зробили свій вклад у розвиток як вітчизняної

культури, так і культури російського та польського народів. Такими є Прокопович, Оріховський.

Не може бути вирішальним для мислителя, художника його етнічне походження щодо певної національної культури. Наприклад, великий російський художник Левітан за своїм етнічним походженням був єврей.

Отже, жоден з розглянутих вище принципів сам по собі не є вирішальним. Лише в сукупності, з урахуванням конкретно-історичних умов, у яких жив мислитель, ці принципи функціонують. Серед них є такі, що мають перевагу в порівнянні з іншими. Це, наприклад, принцип відображення в творчості мислителя, художника суттєвих рис національної психології, національного характеру.